

Державні фінанси: особливості виконання функцій в умовах війни

Радіонов Юрій Денисович

доктор економічних наук, старший науковий співробітник
відділу фінансово-кредитної та податкової політики ННЦ,

«Інститут аграрної економіки»,

вул. Героїв Оборони, 10, 03127, Київ, Україна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1691-1090>, Researcher ID AAV-3875-2020

Прийнято: 19.06.2025 | Опубліковано: 29.06.2025

***Анотація.** Актуальність даного дослідження продиктована сучасними викликами, загрозами і необхідністю встановлення особливостей виконання функцій державних фінансів в умовах війни. **Мета** дослідження полягає у проведенні порівняльного аналізу формування та управління державними фінансами в умовах воєнного стану та у мирний час, а також визначення основних особливостей. **Методологія** дослідження ґрунтується на застосуванні системного аналізу показників зведеного бюджету України в умовах мирного часу та в період широкомасштабного вторгнення росії на територію України, застосування методів порівняльного аналізу щодо визначення питомої ваги державного та місцевих бюджетів у загальній структурі видатків зведеного бюджету. Використано офіційні дані Міністерства фінансів України, Національного банку України та інші статистичні матеріали, наукові статті, нормативно правові документи, які стосуються управління державними фінансами у різних періодах. **Результати** дослідження підтвердили важливу роль державних фінансів у фінансуванні*

основних функцій, як в умовах мирного часу, так і в період війни, покликаною дбати про добробут громадян, забезпечення обороноздатності країни, захисту прав і свобод людини, сталої динаміки соціально-економічного розвитку країни тощо. Встановлено, що в умовах війни відбулися суттєві зміни щодо посилення централізації і зростання частки видатків державного бюджету, натомість зменшилася частка місцевих бюджетів у загальній структурі зведеного бюджету України. Докорінно змінилися пріоритети бюджетної політики й відповідно збільшилися обсяги фінансування сектору безпеки і оборони. **Висновки** дослідження підтверджують важливість видатків Державного бюджету України у фінансуванні всезростаючих потреб Збройних Сил України щодо їх забезпечення FPV-дронами, амуніцією та іншим озброєнням. Підтверджено важливу роль грантової допомоги від ЄС, країн-партнерів України, донорських установ та міжнародних фінансових організацій у фінансуванні видатків Державного бюджету України в умовах війни, а також збільшення обсягу державного боргу та проведення платежів на його обслуговування та погашення. Висунуто гіпотезу і обґрунтовано необхідність в подальшому окремо розрізняти державний бюджет за: економічним, політичним, суспільним та військовим значенням.

Ключові слова: державні фінанси; зведений бюджет; державний бюджет; місцеві бюджети; дефіцит; борг; бюджетні видатки; управління; воєнний стан

Public finances: features of performing functions in wartime

Yurii Radionov

Dr. Sci. (Econ.), Senior Researcher Fellow, Financial, Credit and Tax Policy

Department of NATIONAL SCIENTIFIC CENTRE,

«Institute of agrarian economics»,

10, Geroiv Oborony Str., Kyiv, 03127, Ukraine,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1691-1090>, Researcher ID AAV-3875-2020

Abstract. *The relevance of this study is dictated by modern challenges, threats and the need to establish the features of the implementation of public finance functions in wartime. **The purpose** of the study is to conduct a comparative analysis of the formation and management of public finances in martial law and peacetime, as well as to identify the main features. **The research methodology** is based on the application of a systematic analysis of the indicators of the consolidated budget of Ukraine in peacetime and during the period of Russia's large-scale invasion of the territory of Ukraine, the application of comparative analysis methods to determine the specific weight of state and local budgets in the overall structure of consolidated budget expenditures. Official data of the Ministry of Finance of Ukraine, the National Bank of Ukraine and other statistical materials, scientific articles, regulatory legal documents relating to public finance management in different periods were used. **The results** of the study confirmed the important role of public finances in financing the main functions, both in peacetime and during wartime, designed to care for the well-being of citizens, ensure the country's defense capability, protect human rights and freedoms, and ensure the sustainable dynamics of the country's socio-economic development, etc. It was established that during the war, significant changes occurred in terms of strengthening centralization and increasing the share of state budget expenditures, while the share of local budgets in the overall structure of the consolidated budget of Ukraine decreased. The priorities of budget policy have fundamentally changed and, accordingly, the amount of funding for the security and defense sector has increased. **The conclusions** of the study confirm the importance of the expenditures of the State Budget of Ukraine in financing the ever-growing needs of the Armed Forces of Ukraine for their provision with FPV drones, ammunition, and other weapons. The important role of grant aid from the EU, Ukraine's partner countries, donor institutions and international financial organizations in financing the expenditures of the State Budget of Ukraine in war conditions, as well as increasing the volume of public debt and making payments for its servicing and repayment, is confirmed. A hypothesis is put forward and the need to further distinguish the state budget by: economic, political, social and military significance is substantiated.*

Keywords: public finances; consolidated budget; state budget; local budgets; deficit; debt; budget expenditures; management; martial law

Постановка проблеми. У нинішніх умовах розвитку України, особливої уваги набувають питання функціонування системи державних фінансів. Адже, саме на державні фінанси припадає значна питома вага розв'язання сучасних проблем, пов'язаних з війною та доцільністю забезпечення усім необхідним Збройних Сил України, а також проведення паралельно економічних реформ та інших суспільних трансформацій. Крім того, важлива роль державних фінансів у забезпеченні повноти виконання функцій держави, економічної та іншої діяльності у різних галузях та сферах народногосподарського комплексу країни.

За допомогою державних фінансів формується основа стабільності фінансової системи, забезпечується стала динаміка розвитку в соціально-економічній, екологічній, культурно-мистецькій, політичній, цінovій політиці, забезпеченні валютної стабільності, економічному зростанні тощо.

Дослідження зазначених питань потребують поглиблених наукових розвідок та пошуків. Зокрема, це стосується виявлення складових та особливостей в умовах існування державного боргу, дефіциту бюджету, визначення змісту державних фінансів як своєрідного, складно організованого утворення. Обґрунтування сукупності моделей, механізмів, інструментів державних фінансів й управління їх розвитком з пошуком резервів щодо зростання бюджетних надходжень та оптимізації видатків бюджету, що теж є надзвичайно важливим, проте, в умовах війни ці питання набувають особливої ваги, а отже посилюють актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробками теоретичних та практичних засад управління державними фінансами присвятили свої праці такі вчені, як В.Базилевич, М.Карлін, В.Опарін [1; 2; 16] та інші. Вчені визначили зміст державних фінансів, розробили механізми формування та інструменти регулювання. Їх наукові праці дали можливість розширити сучасні знання і розуміння сутності державних фінансів та їх роль у забезпеченні стійкості

фінансової системи країни, краще розкривати недоліки фінансово-бюджетної політики, досліджувати вплив державних фінансів на динаміку зростання ВВП, підвищення рівня добробуту громадян, досягнення пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку країни, забезпечення макрофінансової стабільності в умовах мирного часу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на досягнутий дослідниками результат і вагомий науковий доробок у вирішенні проблем розвитку, фактично, мало наукових праць, як серед вітчизняних, так і зарубіжних науковців, і, не повністю розкритими є питання дослідження функцій державних фінансів саме в умовах війни в Україні. Водночас, це питання є надзвичайно актуальним, оскільки дає можливість вивчати специфіку, напрацьовувати механізми визначення та реагування на екзогенні та ендогенні виклики системного розвитку державних фінансів в сучасних умовах воєнного стану. Обґрунтовувати додаткові резерви на збільшення бюджетних надходжень, покриття дефіциту бюджету, обслуговування та погашення державного боргу. Розробляти інструменти і механізми вирішення екзистенційних загроз, шоків, криз у сфері державних фінансів та вдосконалювати систему управління в сучасних умовах. До того ж, важливо продовжувати наукові розвідки і аналізувати тенденції, основні елементи, які впливають або можуть в майбутньому впливати на ефективність системи управління державними фінансами. Крім того, необхідно напрацьовувати дієвий інструментарій подвоєння синергії для вдосконалення системи управління державними фінансами, її ефективної, безперебійної роботи, як в умовах війни, так, і, в період повоєнного відновлення України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ураховуючи вищевикладене і тих завдань, які постали перед Україною сьогодні, метою статті є порівняльний аналіз формування та управління державними фінансами в умовах воєнного стану та у мирний час, визначення їх основних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Теорія та практика економічної науки доводить, що основне призначення державних фінансів полягає в тому, що

держава в особі уряду, реалізує загальнодержавні функції у різних галузях та сферах соціально-економічного життя країни. До цих функцій відносяться: захист прав і свобод людини; забезпечення соціальних та екологічних гарантій; розвиток культурно-мистецького, соціально-економічного, політичного життя країни; оборона, безпека держави тощо.

Ступінь ефективності держави визначається рівнем збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, прибутків державних підприємств, реальних доходів громадян, створення умов для економічного зростання.

Виконання зазначених завдань досягається шляхом використання дієвих інструментів, важелів та методів мобілізації фінансів, їх ефективного, системного та головне – раціонального розподілу, а також спрямування цього ресурсу на важливих напрямках соціально-економічного розвитку країни із застосуванням механізмів системного управління та моніторингу виконання функцій.

Система фінансових інструментів, важелів та методів формування фінансових ресурсів являє собою механізм управління фінансами в межах функціонування цілісного механізму усієї держави. Від його дієвості та досконалості залежить динаміка соціально-економічного розвитку, нарощування обсягів ВВП, зростання бюджетних надходжень до усіх рівнів бюджету, підвищення добробуту громадян.

Державні фінанси є основним об'єктом фінансових відносин, які допомагають державі розподіляти та перерозподіляти значну частку ВВП. Переважна частка ВВП створюється за рахунок доходу (прибутку), відрахувань на соціальне страхування та інші потреби, а також із заробітної плати, податків, зборів та платежів, які здійснює населення. У структурі ВВП значну питому вагу становлять непрямі податки. Формування ВВП, як основи державних фінансів, здійснюється через механізм грошового вираження новоствореної доданої вартості, яка проявляється у відповідних податках, зборах, інших платежах. Частина грошового вираження переносить вартість амортизаційних відрахувань основних фондів тощо.

Державні фінанси включають в себе: державний бюджет; централізовані та децентралізовані фонди, фінанси органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання державної форми власності, а також державні кредити, страхування.

За визначенням В.Д.Базилевича та Л.О.Баластрика, державні фінанси – це система грошових фондів, зосереджених у власності держави і призначених для виконання властивих їй функцій, а також сукупність форм і методів, за допомогою яких ці функції реалізуються [1, с.10].

На думку, М.І.Карліна, державні фінанси – центральна підсистема фінансової системи держави, за допомогою якої здійснюється її вплив на соціально-економічний розвиток [2, с.15].

На нашу думку, державні фінанси як економічна категорія складаються із системи усталених економічних зв'язків щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства, задоволення його нагальних потреб та дотримання належного рівня національної безпеки стосовно зовнішніх і внутрішніх факторів впливу [3, с.35].

Держава перерозподіляє частину національного доходу через систему державних фінансів: місцеві фінанси; державний бюджет; державне страхування та кредит; фінанси державних суб'єктів господарювання; централізовані та децентралізовані фонди цільового призначення. В структурі державних фінансів, що включають в себе: бюджети різних рівнів, централізовані та децентралізовані фонди, фінанси підприємств, установ та організацій державної та комунальної власності, державний кредит і державне особисте та майнове страхування є власні напрями функціонування, які тісно взаємопов'язані між собою.

Держава централізує через бюджет, частину ВВП для виконання покладених на неї функцій. Рівень централізації ВВП визначає фінансову модель суспільства і буває високим, як наприклад у скандинавських країнах (50-60%), середнім - західноєвропейський (35-45%), або як у американської моделі (25-30%). Рівень централізації ВВП неоднаковий у різних країнах. Хоча у розвинутих країнах

вони зростають, іноді перевищуючи темпи зростання національного продукту. Цей процес, зумовлений зростанням функцій держави і необхідності вилучення значної частки ВВП на сукупне споживання, тим самим зростає вплив держави на соціально-економічний розвиток і пов'язані з ним економічні зв'язки.

Важливим компонентом держави є обсяг мобілізованих фінансових ресурсів для вирішення основних завдань та функцій, які постають перед країною на відповідному етапі розвитку. Питома вага фінансових ресурсів, що надходять до державного та місцевих бюджетів є тим індикатором, який свідчить про рівень централізації або децентралізації системи управління державними фінансами.

Для об'єктивного розкриття фактичного стану та суті функціональних завдань в управлінні державними фінансами в умовах війни, важливо звернути увагу на видатки зведеного бюджету України (табл.1), які відображають стан політичного, соціально-економічного розвитку країни. Передусім, проаналізуємо макропоказники за останні роки. Як видно з даних таблиці 1, за період 2021-2022 років видатки зведеного бюджету у 2022 році в порівнянні з 2021 роком зросли більш ніж у двічі (на 60,6%) або на 1199121,4 млн гривень. Фактичні обсяги видатків державного та місцевих бюджетів за 2021-2025 роки характеризують їх кількісну динаміку та питому вагу у Зведеному бюджеті України.

Таблиця 1

Склад і обсяг видатків Зведеного бюджету України у 2021-2025 роках за функціональною класифікацією (з урахуванням міжбюджетних трансфертів)

Вид бюджету	2021		2022		2023		2024		2025 факт, станом на 01.04.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Державний	1490258,9	80,8	2705423,3	88,9	4014418,1	90,4	4486682,7	90,7	1164747,0	93,0
Місцеві	354118,8	19,2	338075,8	11,1	426522,1	9,6	457343,4	9,3	87080,0	7,0
Зведений	1844377,7	100	3043499,1	100	4440940,2	100	4944026,1	100	1251827,4	100

Джерело: сформовано автором на підставі [4]

Якщо ж розглядати обсяг видатків за видами бюджетів, то помітно прослідковується тенденція до значної питомої ваги видатків державного бюджету, які становили у 2021 році – 80,8% видатків зведеного бюджету. Натомість, видатки місцевих бюджетів у цей період становили 19,2%. Проте, вже у 2022 році помітний розрив у показниках з 2021 роком, а саме зростання на 8,1 відсоткового пункту видатків державного бюджету і відповідно зменшення (на 8,1 в.п.) видатків місцевих бюджетів. У 2023 році видатки державного бюджету у порівнянні з 2022 роком зросли на 1,5 відсоткового пункту, а частка видатків місцевих бюджетів у структурі видатків зведеного бюджету зменшилася (на 1,5 в.п.). Як бачимо з даних таблиці 1, у 2024 році частка видатків державного бюджету у порівнянні з 2023 роком зросла лише на 0,3 % пункту, в той же час, частка видатків місцевих бюджетів за цей період зменшилась на 0,3 % пункту. Тобто, ситуація аналогічна попереднім рокам.

Станом на 01.04.2025 частка видатків державного бюджету у зведеному бюджеті зросла за досліджуваний період, тобто з 2021 року на 12,2 % пункту й на відповідний показник зменшилася частка місцевих бюджетів. Отже, той розрив, що розпочався фактично у 2022 році продовжував збільшуватися на користь видатків державного бюджету і у 2025 році станом на 01.04.2025 становив - 93,0%. А, частка місцевих бюджетів у структурі видатків зведеного бюджету України зменшилася на цей же показник (12,2%). Зазначені зміни в складі і обсягах видатків зведеного бюджету швидше за все є наслідком вторгненням росії на територію України та необхідністю перенаправлення урядом видатків бюджету в межах збільшення питомої ваги державного бюджету для вирішення різного роду загальнодержавних функцій, пов'язаних війною, зокрема: мілітарних, гуманітарних, соціальних та інших потреб воюючої країни.

Структура бюджетних видатків у зведеному бюджеті України демонструє пріоритети бюджетної політики у межах сконцентрованого обсягу державних фінансів, можливостей державного або місцевих бюджетів щодо фінансування заходів, відповідної категорії видатків.

Видатки зведеного бюджету вказують на рівень економічного та фінансового потенціалу країни, а також загальних можливостей щодо задоволення суспільних потреб.

Водночас, проведений аналіз показав суттєве підвищення рівня централізації державних фінансів із значною часткою видатків державного бюджету України та зменшення частки видатків місцевих бюджетів у загальній структурі видатків Зведеного бюджету України.

Централізація фінансових ресурсів негативно впливає на регіональний розвиток через неспроможність місцевих бюджетів вирішувати нагальні проблеми на місцях. Тому, бюджетна децентралізація, що фактично розпочалась в Україні до війни у 2015 році покликана була вирішити цю проблему. Проте, як бачимо війна внесла свої корективи і держава змушена централізувати державні фінанси, щоб краще протистояти ворогу і забезпечити йому належну відсіч і оборону країни.

Загалом бюджетна реформа або як її іще називають бюджетна децентралізація повинна була створити потужне місцеве самоврядування. Україна проводячи цю реформу прагнула створити умови, щоб місцеві бюджети були самодостатні та незалежні. Система місцевих фінансів повинна забезпечувати розвиток територіальних громад, формувати передумови стрімкого поживавлення ділової активності, створювати нові робочі місця, застосовувати ринкові механізми, які відповідатимуть пріоритетам загальнодержавних, стратегічних програм розвитку країни, проте, будуть забезпечуватися передусім власними фінансовими ресурсами та інтересами територіальних громад.

Зміщення центру ваги в регіональний бік накладає додаткові зобов'язання на місцеві органи влади і втілюється в підвищенні інтересу до проблем розвитку міжбюджетних відносин. Передання частини повноважень і ресурсів з центрального на місцевий рівень дозволяє, по-перше, адаптувати свої рішення до місцевих умов і потреб, по-друге, більш повно аналізувати і враховувати інтереси окремої місцевості. При цьому стосовно досягнення

фактичної самостійності місцевого бюджету варто зазначити, що це питання і досі залишається актуальним [5, с.81].

Як відомо, роль і функції державних фінансів відповідають особливостям тієї соціально-економічної політики, яку реалізує держава на відповідному етапі розвитку. Фактично, це відповідає загальній стратегії держави, бажанні задовольнити основні потреби суспільства та за відповідних обставин створити благоприємні умови для зростання добробуту своїх громадян, стимулювати підвищення ділової активності, розвиток бізнесу, рівня зайнятості населення, стримування інфляційних процесів, підтримка перспективних галузей економіки, формування основ громадянського суспільства тощо.

У грудні 2021 року Кабінетом Міністрів України було затверджено Стратегію управління державними фінансами на період 2022-2025 років. Метою Стратегії визначено побудову сучасної, стійкої та ефективної системи управління державними фінансами, спрямованої на забезпечення збереження фінансової стабільності держави та створення умов сталого зростання соціально-інклюзивної економіки через підвищення результативності мобілізації та витрачання державних коштів. Результатом її реалізації повинна стати більш ефективна система управління державними фінансами, яка разом з реформованою системою державного управління сприятиме сталому соціально-економічному розвитку держави, конкурентоспроможності економіки та динамічній інтеграції України в міжнародні ринки, зокрема в спільний ринок держав – членів ЄС. Досягнення цієї мети передбачалося за такими стратегічними цілями: дотримання загальної бюджетно-податкової дисципліни у середньостроковій перспективі; підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики; забезпечення ефективного виконання державного та місцевих бюджетів; підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами; розвиток управління людськими ресурсами у сфері державних фінансів [6]. Проте, вже сьогодні можна сказати, що Стратегія зазнала змін, оскільки вона затверджувалася до війни, а отже не враховує

особливості реальної соціально-економічної, фінансово-бюджетної, політичної ситуації.

Зазвичай, держава за допомогою наявних інструментів, важелів, механізмів та методів використовує державні фінанси для сприяння або навпаки стримування соціально-економічного розвитку країни, розподіляє та перерозподіляє ВВП сприяючи таким чином процесу розширеного відтворення. Окрім цього, держава за допомогою фінансів формує основу своєї економічної діяльності і безпеки. Саме завдяки механізму державних фінансів, який являє собою економічні, організаційно-правові методи й форми управління фінансами, держава проводить економічну діяльність, формує засади оптимальних соціальних гарантій своїм громадянам. У цьому взаємозв'язку, рівень досконалості фінансового механізму визначається за темпами соціально-економічного розвитку країни, зростання ВВП на душу населення та підвищення рівня добробуту.

Важливу роль в системі управління та оптимізації державних фінансів відіграє уряд, який реалізує сформовану політичними партіями, які прийшли до влади, державну політику і виконує сукупність багатовекторних завдань, у тому числі, стимулює, регулює економічну діяльність через податкову політику, підтримує та субсидує деякі види діяльності; надає кредити, боргові гарантії; забезпечує різного роду страхування; купує товари й послуги, у тому числі, й у приватному секторі.

У цьому контексті, важливим є податкові надходження як джерело наповнення дохідної частини бюджету й відповідно обсягів державних фінансів. Звідси випливає, що державний бюджет України є основним фондом централізованих грошових ресурсів, який відзеркалює стан економічних відносин держави у розподілі та перерозподілі ВВП. Натомість, суб'єкти господарювання, а саме підприємницькі структури державної та комунальної власності є основним джерелом наповнення бюджетів усіх рівнів.

Варто зазначити, що за результатами проведеного дослідження встановлено, що рівень податкових надходжень на фінансування видатків державного

бюджету з 2019 по 2024 роки скоротився на половину або на 37,4 відсоткового пункту (табл.2). Як видно з даних таблиці 2 на 10,5 % пункти зросла грантова допомога від ЄС, країн-партнерів України, донорських установ та міжнародних фінансових організацій таких як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд тощо. За період війни зменшилися на 33,3 % пункти доходи державного бюджету без грантової допомоги. Зросли неподаткові надходження, а також питома вага бюджетного дефіциту у загальній структурі джерел фінансування видатків Державного бюджету України за увесь досліджуваний період (табл.2).

Таблиця 2

Джерела фінансування видатків Державного бюджету України у 2019-2024 роках, %

Показники	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Питома вага видатків Державного бюджету України профінансованих за рахунок наступних джерел:						
- податкових надходжень	74,1	65,8	74,1	35,1	30,0	36,7
- неподаткових надходжень	17,3	16,5	11,7	12,8	24,7	21,8
- грантова допомога від ЄС, країн-партнерів, донорських установ, міжнародних організацій	0,1	0,1	0,1	17,8	10,8	10,6
- інших доходів	1,0	0,8	0,9	0,4	1,1	0,6
- доходів бюджету (без грантової допомоги)	92,4	83,1	86,7	48,3	55,8	59,1
- бюджетного дефіциту	7,5	16,8	13,2	33,9	33,3	30,3

Джерело: сформовано автором на підставі [7; 8]

З початку російського вторгнення на територію України (24.02.2022) соціально-економічна ситуація суттєво ускладнилася, оскільки, відбулося зниження ВВП на 28,8 %, падіння експорту на 35,0 %, касові видатки державного

бюджету у 2022 році склали 2,702 трлн грн, або 92,2% від розпису звітнього періоду. Дефіцит державного бюджету України склав майже 915 млрд гривень.

У 2023 році, держбюджет було виконано з дефіцитом 1,33 трлн грн, зокрема загальний фонд - 1,36 трлн грн проти запланованого розписом загального фонду дефіциту 1,83 трлн грн [9].

Існування значного дефіциту бюджету, як свідчить міжнародний досвід і практика, завжди призводить до більшого залучення додаткових коштів на його покриття та зростання обсягу державного боргу.

Так, державний бюджет України на 2024 рік був затверджений з доходами (без трансфертів) у сумі 1768,5 млрд грн, натомість видатки вдвічі перевищили надходження і склали 3355,0 млрд гривень. Серед основних статей витрат можна згадати, наприклад, видатки на освіту - 179,1 млрд грн, охорону здоров'я – 203,4 млрд грн, соціальний захист – 469,4 млрд грн, підтримку ветеранів – 14,3 млрд грн, тоді як на оборону і безпеку виділено бюджетних асигнувань у сумі 1692,6 млрд гривень. Таким чином, видно, що захист країни став пріоритетним напрямом бюджетної політики України [10, с.62]. Дефіцит державного бюджету України у 2024 році склав 1,35 трлн гривень.

В умовах війни, уряд вимушений переглядати усталені підходи мирного часу щодо використання механізмів та інструментів мобілізації фінансів, забезпечення обслуговування та погашення державних зобов'язань аби подолати виклики та ризики, що виникли в новій фактично воєнній реальності.

У 2022 році виникла нагальна потреба у борговому фінансуванні. Фінансування держбюджету на 46,4% або на 562,9 млрд грн, тобто майже на половину забезпечили міжнародні партнери, а Національний банк України профінансував через пряме придбання ОВДП четверту частину бюджету.

Загалом в сфері державних фінансів України спостерігається суттєве збільшення сумарних видатків державного бюджету; номінальне зниження доходів бюджету, внаслідок зниження економічної активності суб'єктів господарювання; активне збільшення державного боргу; інтенсифікація грантово-кредитної підтримки від зовнішніх партнерів; випуск внутрішніх

військових облігацій; залучення емісійних ресурсів центрального банку [11, с.45].

Суттєвою проблемою ефективності функціонування системи державних фінансів, що впливає на стабільність фінансової системи під час війни є зовнішня боргова залежність держави (табл.3). Як видно з даних таблиці 3 протягом останніх (6) шести років зросли обсяги і відповідно платежі на обслуговування та погашення державного боргу. Так, за даними Мінфіну у 2024 році в порівнянні з 2019 роком обсяг державного боргу зріс на 4931,1 млрд грн або 73,7%. Також, у 2024 році (1423,31 млрд грн) в порівнянні з 2019 роком (466,58 млрд грн) на 956,73 млрд грн зросли платежі за державним боргом. Враховуючи високу вартість запозичень, видатки із обслуговування державного боргу зросли до 4,1% ВВП у 2024 році, в той же час, у період 2019-2022 років цей показник не перевищував 3,0 % ВВП і це добре видно з даних таблиці 3.

Таблиця 3

Загальний обсяг державного боргу та проведені платежі на його обслуговування та погашення у 2019-2024 роках

Показники	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Обсяг державного боргу, млрд грн	1761,4	2259,2	2362,7	3715,1	5188,1	6692,5
<i>% ВВП</i>	44,3	53,5	43,3	70,9	78,3	87,4
Платежі за державним боргом, млрд грн, у т.ч.	466,58	511,86	591,71	606,56	684,83	1423,31
Державний внутрішній борг	335,84	316,62	443,35	519,83	569,52	591,95
<i>Обслуговування</i>	74,05	76,56	99,98	117,90	199,85	209,12
<i>Погашення</i>	261,78	240,06	343,38	401,93	369,66	382,83
Державний зовнішній борг	130,75	195,25	148,36	86,73	115,31	831,36
<i>Обслуговування</i>	46,34	48,79	50,65	38,95	48,52	104,02
<i>Погашення</i>	84,41	146,46	97,71	47,79	66,79	727,34
Видатки з обслуговування державного боргу, % ВВП	3,0	3,0	2,8	3,0	3,7	4,1
Платежі за державним боргом, % ВВП	11,7	12,1	10,9	11,6	10,3	18,6

Джерело: сформовано автором на підставі [7; 8]

Відповідно до положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» [12] граничний обсяг державного боргу визначено в сумі 8210,46 млрд гривень. Таким чином, на кінець 2025 року прогнозується зростання державного боргу приблизно у 3,5 рази в порівнянні з 2021 роком. Станом на 01.06.2025 року платежі за вже існуючим державним боргом становлять 967,26 млрд грн, а якщо врахувати прогнозовані збільшення державних запозичень, то цей показник зросте ще більше. Як свідчать наведені дані в таблиці 3, на обслуговування державного боргу необхідно буде задіяти значну частку державних фінансів за рахунок податкових надходжень, що в свою чергу, негативно позначиться на фінансуванні видатків бюджету та відновленні України після війни.

Загальна сума державного та гарантованого державою боргу України станом на кінець травня 2025 року досягла 180,97 млрд дол. США або 7 515,21 млрд грн. Це включає як зовнішній (134,48 млрд дол. США, або 5 584,80 млрд грн.), так і внутрішній борг (46,48 млрд дол. США, або 1 930,41 млрд грн) [13].

Наразі, найбільш актуальним питанням для держави повинно бути оздоровлення та стабілізація державних фінансів та фінансової системи загалом за рахунок стійкості та поступового зменшення обсягу боргового тягаря. Тому, дієва система управління державними фінансами країни в умовах війни та в поствоєнний період повинна зменшити боргове навантаження на бюджет не лише для сучасників, а й для майбутніх поколінь українців.

Кабінет Міністрів України на засіданні 25 червня 2025 року схвалив законопроект про внесення змін до Державного бюджету України на 2025 рік, який передбачає збільшення видатків для органів сектору безпеки і оборони на загальну суму 448,8 млрд гривень. Кошти планується розподілити наступним чином: Міноборони - 310,8 млрд грн; МВС - 84,1 млрд грн; ГУР Міноборони - 4,5 млрд грн; Мінстратегпром - 4,5 млрд грн; СБУ - 1,6 млрд грн; УДО - 0,5 млрд грн; Держспецзв'язок - 64,5 млн гривень. Також передбачено додаткові 20 млрд грн для резервного фонду на здійснення непередбачених та невідкладних видатків [14]. Збільшення обсягу видатків на оборону є цілком логічним і

підтверджує пріоритетність цього напрямку, а також важливу роль міжнародних партнерів у фінансуванні потреб країни.

Як свідчать результати дослідження в умовах війни, докорінно змінилася роль державного бюджету. Деякі дослідники, акцентуючи увагу на важливості державного бюджету пропонують розрізняти його за: *економічним, політичним, суспільним* значенням. Так, економічне значення полягає в можливості держави в особі органів управління, шляхом мобілізації фінансових ресурсів та їх розподілу впливати на хід економічних та соціальних процесів у державі. Політичне значення бюджету полягає в тому, що його затверджує законодавчий орган, до складу якого входять обрані народом представники – народні депутати; таким чином реалізується воля народу. Суспільне значення полягає в тому, що за допомогою бюджету вирішується питання соціального характеру – через бюджет фінансуються наука, культура, спорт, охорона здоров'я, освіта, забезпечення і утримання пенсіонерів і інвалідів, тощо [15]. На нашу думку, наведені вище значення бюджету є неповними і не розкривають його особливості в інших умовах.

З цього приводу, Опарін В.М. зазначає, що в бюджеті одночасно реалізуються «різні за змістом функції, пов'язані з перерозподілом ВВП, зокрема забезпечення загальносуспільних потреб (державне управління, національна оборона, судова влада та правопорядок, міжнародні відносини) та здійснення економічного (між окремими галузями та регіонами) і соціального (між окремими верствами населення) перерозподілу» [16, с.180]. Тобто, автор включив національну оборону до загальносуспільних потреб. На наш погляд, було б цілком доречним виділити окремо функції бюджету щодо забезпечення обороноздатності країни. Оскільки, проведене нами дослідження показало важливу роль бюджету, як складової державних фінансів, особливо в умовах воєнного стану, у забезпеченні обороноздатності країни, що переконливо демонструє його мілітарний контекст на даному етапі розвитку країни. А, що стосується попередньо висунутих гіпотез, то вони стосуються умов мирного часу. До того ж, мілітарний чинник є надзвичайно об'єднуючим і стосується

різних аспектів (*гуманітарного, фінансового, соціального, оборонного*), оскільки дане питання торкається не лише категорії військовослужбовців, а й цивільного населення, тому цілком обґрунтованою є, на наш погляд, гіпотеза виділення державного бюджету за *військовою ознакою*. Останнє, на нашу думку, полягає в тому, що в умовах воєнного стану, фінансуються зокрема з державного бюджету потреби усього сектору безпеки й оборони і не тільки, а саме: *матеріально-ресурсне забезпечення Збройних Сил України, територіальної оборони (ТрО), формування мобілізаційного резерву армії, надання гуманітарної допомоги цивільним, формування фондів підтримки внутрішньо- переміщених осіб, фінансування заходів релокації підприємств у безпечні місця тощо*. Тобто, з держбюджету фактично фінансується виконання усіх тих завдань, які є пріоритетами держави у реагуванні на виклики, ризики і загрози війни, що дає нам підстави обґрунтовано стверджувати і в подальшому окремо розрізняти державний бюджет за: *економічним, політичним, суспільним та військовим* значенням. Військове або мілітарне значення бюджету полягає в тому, що за рахунок бюджетних коштів фінансуються основні запити, пов'язані з війною і бюджет в цій ситуації має вагоме значення та вплив на суспільно-політичне та економічне життя країни. Державний бюджет України 2022-2025 років це фактично той фінансовий документ, де питома вага усіх видатків сконцентрована на потребах воюючої країни і це стосується основних запитів суспільства, фінансування його захисту, підтримки і життя в складних умовах воєнного стану [17].

Саме держава, як суспільний інститут повинна дбати про добробут громадян і створювати такі механізми державного регулювання, які б позитивно впливали на стимулювання інноваційно-інвестиційного, мілітарного, соціально-економічного розвитку тощо, щоб захистити від різного роду загроз, рейдерства, нездорової конкуренції, шкідливої, низькосортної та не якісної продукції, зовнішнього впливу тощо. Сучасна держава захищає і представляє своїх громадян не лише в середині країни, а й за кордоном і відповідно до вимог

громадян намагається служити інтересам суспільства, що надзвичайно важливо і актуально.

У сфері державних витрат, на наш погляд, необхідно робити акценти на зміну політики неефективного використання державних фінансів у мирний час і особливо в умовах війни. Натомість, доцільно заохочувати, мотивувати тих суб'єктів господарювання, які прагнуть бути корисними для суспільства, реалізуючи той чи інший вагомий, суспільний проєкт або продукт. Тут особливо важливо розвивати державно-приватне партнерство (ДПП), що дає вигоду для обох сторін. Такий підхід при благоприємних умовах дасть можливість вирішувати наступне: підвищити ефективний розподіл та цільове використання бюджетних коштів, зростання державних активів; фінансування перспективних інноваційно-інвестиційних проєктів; покращення загального інвестиційного клімату в державі та збільшення фінансового простору.

Державні фінанси повинні гармонійно поєднуватись в цілісній архітектурі фінансового сектору, узгоджуватись з її складовими елементами, діяти у чітко визначених законодавством межах діяльності фінансових інституцій, не суперечити, а навпаки доповнювати систему з метою її ефективного, гармонійного функціонування для якісного виконання поставлених завдань.

Досвід управління системою державних фінансів під час воєнного стану, дає можливість зробити правильні висновки, щоб впровадити фінансові важелі підвищення продуктивності праці, сприяти ефективності управління та результативності використання бюджетних коштів. В даній ситуації та у післявоєнний період, важливо зміцнювати національну валюту - гривню, наповнювати фінансами бюджети усіх рівнів, що безумовно позитивно вплине на забезпечення української армії та стабільність фінансової системи. Обмежити частку тіньового сектору у структурі національної економіки. Доцільно також активізувати та покращити державну боргову політику з метою призупинення негативного впливу державної заборгованості на грошово-кредитну систему, розвиток малого та середнього бізнесу.

Удосконалення системи управління державними фінансами країни неможливе без ефективності роботи усіх органів державного управління, особливо тих структур, які забезпечують мобілізацію, розподіл та використання фінансових ресурсів держави. Тобто, увесь фінансовий апарат впливає на ефективність та дієвість системи управління державними фінансами країни.

Наразі, актуальним є застосування комплексного підходу до реформування та подальшого розвитку системи управління державних фінансів, адже дана система не функціонує відокремлено, а навпаки в цілісності функціонування усієї фінансової системи країни. Крім того, не проведення або проведення повільних економічних реформ та/або не чітка визначеність з конкретним напрямом та/або не врахування певних складових системи негативно впливають на кінцевий результат.

Висновки. Дослідженням підтверджено зміну пріоритетів у системі управління державними фінансами країни, зокрема збільшення обсягів фінансування сектору безпеки й оборони, що відрізняється від умов мирного часу. Проте, залишилися вади, які негативно впливають на ефективність виконання державою функцій у системі державних фінансів, зокрема: через неефективний розподіл, управління та використання фінансових ресурсів, шахрайство та високий рівень корупції, що перешкоджає раціональному використанню бюджетних коштів на пріоритетних напрямках, забезпеченні обороноздатності, економічному зростанню, повноті реалізації регіональної, бюджетної чи наприклад, соціальної політики. Всі ці аспекти потребують прийняття відповідних заходів реагування та негайного вирішення.

Проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки:

- війна вплинула на започатковану у 2015 році реформу децентралізації і частка видатків державного бюджету у загальній структурі видатків зведеного бюджету зросла, натомість, частка місцевих бюджетів, зменшилася;
- в умовах війни зменшилися податкові надходження, що відповідним чином позначилося на фінансуванні державних видатків;
- стрімко зросли обсяги видатків державного бюджету на оборону і безпеку;

- збільшилася залежність бюджетної системи від кредитної міжнародної та безповоротної (грантової) допомоги;

- швидкими темпами зросли платежі на обслуговування та погашення державного боргу. Водночас, збільшення витрат на рефінансування та обслуговування державного боргу може призвести до зростання сектору загального державного управління в нових запозиченнях та погіршення стану державних фінансів у середньостроковій перспективі.

В умовах війни, зросла роль державного бюджету України у подоланні викликів, ризиків і загроз війни, що дає нам підстави обґрунтовано стверджувати і в подальшому окремо розрізняти державний бюджет за: *економічним, політичним, суспільним та військовим* значенням.

Список використаних джерел

1. Державні фінанси: навч. посіб./В.Д. Базилевич,Л.О. Баластрик; за заг. ред. В.Д.Базилевича. – К. Атіка, 2002. – 368с.
2. Державні фінанси України: навч. посіб. /М.І.Карлін. – К.: Знання, 2008. – 349с.
3. Радіонов Ю.Д. Державні фінанси в системі забезпечення соціально-економічного розвитку України. *Наукові праці НДФІ*. 2014, №2 (67) С.34-43
URL: http://npndfi.org.ua/docs/NP_14_02_034_uk.pdf (дата звернення 10.05.2025)
4. Видатки зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/> (дата звернення 10.06.2025)
5. Радіонов Ю.Д. Державні фінанси в забезпеченні стабільності фінансової системи країни. *Економіка України*. 2022. № 9. С. 77—98.
DOI:<https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.09.077>
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1805-р «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та плану заходів з її реалізації» URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 11.05.2025)

7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/> (дата звернення 19.05.2025)

8. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення 20.05.2025)

9. Дефіцит держбюджету України за 2023 рік сягнув трильйона, – Мінфін. URL: https://lb.ua/economics/2024/01/02/591877_defitsit_derzhbyudzhetu_ukraini_2023.html (дата звернення 01.04.2025)

10. Радіонов Ю.Д. Дефіцит бюджету: причини виникнення, наслідки, шляхи покриття. // *Фінанси України*. - 2024. №6. - С. 54—74. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2024.06.054>

11. Денисенко , Н. (2022). Проблемні питання функціонування державних фінансів в період війни. *Сучасні проблеми Архітектури та Містобудування*, (64), 41–52. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2022.64.41-52>

12. Закон України від 19.12.2024 № 4059-IX «Про Державний бюджет України на 2025 рік» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (дата звернення 11.06.2025)

13. Державний борг України у травні зріс на мільярд доларів URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4008481-derzavnij-borg-ukraini-u-travni-zris-na-milard-dolariv.html> (дата звернення 27.06.2025)

14. Кабмін схвалив зміни до держбюджету. URL: https://biz.ligazakon.net/news/237245_kabmn-skhvaliv-zmni-do-derzhbyudzhetu (дата звернення 11.06.2025)

15. Даньків В.Й., Галас М.І. Роль бюджету у соціально-економічному розвитку держави. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/2082> (дата звернення 27.04.2025)

16. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): моногр./В.М.Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. - 240с.

17. Radionov Yu.D. The Role of the State Budget in Ensuring the Defense Capability of Ukraine. //Transformation of Ukraine's economy: formation of an inclusive economy system and functionality of financial inclusion : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2023. 428 p. P.183-201 DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-321-7-9>